

OLAMNING LISONIY MANZARASIDA RANG KONSEPTINING O‘RNI

Xoliqova Zahro Arol qizi,

Shahrisabz davlat pedagogika institute 2-kurs tayanch doktoranti
zakhrokholikova@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15243883>

Annotatsiya: Ushbu maqolada rang konseptining Olamning lisoniy manzarasidagi o‘rni va rang nomlari haqida ma’lumotlar berilgan. Maqolada tavsifiy metoddan foydalanilgan. Maqolada rang nomlari koloronim sifatida o‘rganilishi kerakligi ta’kidlangan. Maqola oxirida xulosa berilgan.

Kalit so‘zlar: Koloronim, olamning lisoniy manzarasi, konsept, lingvokulturologiya, ibora, ko‘chma ma’no.

Olamning lisoniy manzarasida rang konsepti alohida ahamiyatga ega. Ular orqali olamning sifati anglanadi. Ranglar inson xotirasida qoladigan eng muhim belgidir. Masalan, ba’zan insonning o‘zini eslolmasangiz kiyimining rangini eslab qolasiz. Ranglar hayotimizda shunday muhim ahamiyatga ega belgilarki, ularsiz hayotni tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Rang [ingl. colour, rus. цвет, frans. couleur, nem. farbe va hk] tor ma’noda fizik hodisa – moddiy jismlar tarqatgan yoki qaytargan nurlanish spektriga mos ravishda yorug‘likning muayyan ko‘rish tuyg‘usini hosil qilish xossasi, keng ma’noda o‘zida emotsional-ekspressiv, mantiqiy-semantik, ramziy, estetik, milliy-madaniy axborotlarni saqlaydigan, insonning his-tuyg‘ulariga keskin ta’sir eta oladigan tushunchani anglatadi. U insonning tashqi va ichki olamini jonlantiradigan, to‘ldiradigan, ruhlantiradigan, boyitadigan keng qirrali hodisadir. Lingvistik nuqtai nazardan rang mental lingvomadaniy fenomen hisoblanadi. Ma’lumki, bizni o‘rab turgan olam turfa ranglardan tashkil topadi. Ma’lumotlarga ko‘ra inson 2 millionga yaqin rang turlarini ajratish layoqatiga ega bo‘lib, umri davomida atrofidagi olam bilan bog‘liq o‘zlashtiradigan axborotlarning qariyb 80 foizini ranglar vositasida anglaydi. [1:35-40]. Biroq shunga qaramay, dunyo tillarining birortasida faol ishlatiladigan rang nomlari ikki yuzga ham yaqinlashmas ekan. Manbalarda keltirilishicha, zamonaviy rus tilida 130 atrofida, ingliz tilida 154, nemis tilida 120 atrofida rang nomi mavjud [1:35-40]. O‘zbek tilidagi ko‘p ishlatiladigan ranglar 50taga ham yetmaydi, jami 130ta rang nomlari berilgan bo‘lib, ularning ko‘pchiligi hozirgi kunda tushunarsiz [2:14].

Ranglarni har sohada uchratish mumkin: psixologiya, fizika, falsafa, tibbiyot kabi sohalarda. Har birida har xil ma’no anglatadi. Har bir millatda bir rang boshqa ma’no anglatadi. Masalan, yashil rang – psixologiyada eng tinchlantiruvchi, sokin rang [stress holatidagi yoki ruhiy zo‘riqqan odamga yashil tabiat qo‘ynida bo‘lish

tavsiya etiladi]; tibbiyotda tanani dam oldiradigan, tetiklashtiradigan, hayotbaxsh rang [tayanch-harakat sistemasi faolligini oshirish, qon bosimini tartibga solish, qon tomirlarini kengaytirish, bo‘g‘im va bosh og‘rig‘ini qoldirish xususiyatiga ega]; marketologiyada omad keltiradigan, jiddiy odamlarning diqqatini tortadigan sokin rang; islom ta‘limotida eng muborak ranglardan hisoblanib, jannatdagi bog‘lar, jannat ahli libosi rangini bildiradi [3:2].

U “Qur’oni karim”da eng ko‘p uchragan rang nomi bo‘lib, o‘z ma’nosida yomg‘irdan keyingi daraxt, ekinzor va yerning rangi, ilohiy ma’noda jannatda mangu qoluvchilar, jumladan, yosh bolalar libosining rangi, jannat ahliga beriladigan yostiq jildi rangi, umuman, jannatdagi bog‘u rog‘lar rangi sifatida talqin etiladi [4:201].

Har bir soha rangga turlicha izoh beradi. Masalan, **fizika** rang talqinida optik diapazondagi elektromagnit nurlanishning fiziologik ko‘rish sezgisi asosida fizik, fiziologik va psixologik omillarga bog‘liq holda hosil bo‘lgan subyektiv baho nazarda tutilsa, **lingvokulturologiya** rangga *moddiy olamdagi mavjudliklarning o‘ziga xos xususiyatlarini tavsiflaydigan, ko‘rish vositasida idrok etiladigan va muayyan nomlar orqali tilda ifodalanadigan universal mental kategoriya* deb qaraydi.

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da rang leksemasining 7ta ma’nosiga izoh beriladi.: **RANG** [f. - tus, rang, bo‘yoq] **1.** Bo‘yash uchun ishlatiladigan modda; bo‘yoq. Quruq rang. Ipak bo‘yaydigan rang. Rang bermoq. *Stadion remont qilina boshlagan, panjaralar qizil, sariq rangga bo‘yalgan.* «Yoshlik».

2-ma’no talqinida “rangtasvir vositasi” semasiga tayaniladi: **2 snt.** Rangtasvirning asosiy ifoda va tasvir vositasi.

3.Narsalarga surtilgan yoki singdirilgan bo‘yoq, sir. *Shipi sharqcha naqshdor uy, naqshlari eskirib, rangi xiralangan, lekin hali diqqatni tortarliq holda.* [Oybek, Tanlangan asarlar].

4.Biror narsaning o‘ziga xos bo‘yog‘i; tus. Rangi sariq ro‘mol. Hayvonlarning muhitga moslashadigan rangi. Olmaga rang kirib qoldi. *G‘o‘zalarning rangini ko‘rgan sari, ichginam tuzday achiydi.* [N.Safarov, Jasoratning davomi]. *Ovqat pishdi. Qozonning zangi chiqib qoraygan go‘jaga qatiq ham rang kirgizolmadi.* [A.Qahhor, Anor].

5-ma’no talqinida esa bevosita inson tana a‘zolari, xususan, yuzining rangi orqali uning jismoniy holati [*rangida qoni yo‘q, rangi ketib qolmoq*], turmush tarzi [*rangi siniqmoq*], ruhiyati [*rangi bo‘zday oqardi, rangi oqarib, bo‘zarib ketmoq*] bilan bog‘liq axborot uzatilishini kuzatish mumkin: **5** Kishining yuzidagi qizillik darajasi. *Uning rangida qoni yo‘q. Uning rangi qip-qizil. Rang ko‘r, xol so‘r.* Maqol. *Tursunoy bilan Sharofashning rangi bo‘zday oqardi.* [Oybek, Tanlangan asarlar].

Rangi ketib qolmoq Yuzida dard, og‘riq, uyqusizlik azobi namoyon bo‘lmoq; ozib, to‘zib ketmoq. – *Ranging ketib qolibdi, – dedi u Dilfuzaning ko‘zlariga tikilib.* [O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol].

Rangi siniqmoq *Yodgor uning rangi siniqib, ko‘zlari kirtayib qolganini sezar, iztirob chekib yurganini bilar, yugurib borib, qo‘lidan tutgisi, «men seni sog‘inib ketdim axir», degisi kelar, ammo jur‘ati yetmas, bunday qilishga o‘zini haqsiz deb bilar edi.* O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol.

Rangi o‘chib ketmoq 1] rangi oqarib, bo‘zarib ketmoq. *-Haqorat qildi! – dedi Iskandarov anchadan keyin tilga kirib. U rangi o‘chib, o‘rnidan turib ketdi: – Nega meni haqorat qilding, iflos!* O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol; 2] ko‘chma ozayib qolmoq, barakasi uchib ketmoq. Ikki-uch olishdayoq laganning rangi o‘chib ketdi. [G‘.G‘ulom, Shum bola].

6. Ko‘chma Gap, nutq, ohang va sh.k. dagi nozik bo‘yoq, tus; ko‘rinish, jilva. *Bir zumdan keyin yana ayni tovush parvoz qildi. Ammo o‘zga maqomda.. ko‘ngilni yana qattiqroq sehrlovchi.. ranglar bilan.* [Oybek, Tanlangan asarlar]. *Bir-ikki kun miyonasidagi kechinmalar turli rang bilan uning uyquli dimog‘ida akslana boshladilar.* [A.Qodiriy, O‘tgan kunlar]. *Eng yaqin kishilaridan ham yashirib yurgan, allaqachon o‘tmish daftarlarida rangi xiralashib ketgan xotiralar birdan tug‘yon urdi.* O‘.Hoshimov, Qalbingga quloq sol. *Rangi ham, tusi ham namoyon dunyo, Qirqmi ellik bu, umr o‘rtasi.* [A.Oripov, Yillar armoni].

7. Ko‘chma Jonlilik, fayz. *Toshkentlik mashhur bir boyning xasisligi haqida eng keyingi, hali hech kimning qulog‘iga chatilmagan latifalar suhbatga “rang” berib turar edi.* (Oybek, Tanlangan asarlar) [5:348]. Izohli lug‘atda rang so‘zining fizika, san‘atga oid atama sifatidagi ta‘rifi berilgan. Ranglarni konsept sifatida o‘rganish, semantikasi, frazeologik birikmalar tarkibidagi holati, onomastik va dielektik holati, kelib chiqishi kabi tilshunoslikka oid mavzular tadqiqotimizning vazifalaridan biridir.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, rang nomlari jahon tilshunosligida alohida ahamiyatga ega. O‘zbek tilshunosligida rang nomlari sifatida bir ikkita maqolalar mavjud. Ammo rang kosepti koloronim sifatida alohida o‘rganilmagan. Rang nomlarini o‘rganish tilimizdagi ranglarni chuqurroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tropina T.N. Color meanings in the teaching of color science // THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF FINE. № 1, 2018. – С.35-40
2. Воробьев Г.Г. Информатика цвета // НТИ. Серия 2: Информационные процессы и системы. – 1998. – № 12. – С. 1–14
3. Axmedova G.Rang. Leksemasining turli ma‘nolariga izoh berilishi masalalari. Miasto Przyszłości Kielce 2023 Impact Factor: 9.2 ISSN-L: 2544-980X 3-b
4. Muftiy Abdulmatin. Al-Amsal va al-alvan fi al-Qur‘an al-karim. – Karachi: Maktabai Umar faruq, 2010. – В. 193-201
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. 3-жилд. Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти. 2006.